

ลักษณะสำคัญของ เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

๑. เศรษฐศาสตร์มัชฌิมา: การได้คุณภาพชีวิต

เมื่อมีความเข้าใจในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์แล้ว ก็จะขอชี้ถึงลักษณะสำคัญของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ กล่าวคือ เศรษฐศาสตร์แนวพุทธนี้มีลักษณะเป็นสายกลาง อาจเรียกว่าเศรษฐศาสตร์สายกลาง หรือ เศรษฐศาสตร์มัชฌิมา เพราะวาระบบชีวิตของพุทธศาสนาที่เรียกว่ามรรคนั้น ก็มีชื่ออยู่แล้วว่ามัชฌิมาปฏิปทา

องค์ของมรรคนั้นแต่ละข้อเป็นลัทธิมา เช่น ลัทธิมาอาชีวะ การที่เป็นลัทธิมานั้นก็คือ โดยถูกต้อง โดยถูกต้องก็คือทำให้เกิดความพอดี ความเป็นมัชฌิมาหรือสายกลางนั้น ก็คือความพอดีนั่นเอง

ซูมาเกอร์บอกว่า เมื่อมีลัทธิมาอาชีวะ ก็ต้องมี Buddhist economics ต้องมีเศรษฐศาสตร์แบบพุทธ ขอพูดต่อไปว่า เมื่อมีลัทธิมาอาชีวะ ก็ต้องมีมิชฌิมาอาชีวะด้วยเช่นเดียวกัน เมื่อมีลัทธิมาอาชีวะ คือพฤติกรรมทางเศรษฐกิจที่ถูกต้อง ก็ต้องมีมิชฌิมาอาชีวะคือพฤติกรรมทางเศรษฐกิจที่ผิดพลาดด้วย ทั้งนี้เศรษฐกิจถูกต้องที่เป็นลัทธิมา ก็คือเศรษฐกิจแบบทางสายกลาง หรือเศรษฐกิจแบบมัชฌิมาปฏิปทา

ในทางพุทธศาสนา มีข้อปฏิบัติที่เต็มไปด้วยเรื่องมัชฌิมา ความ เป็นสายกลาง ความพอดี มัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณ รู้จักพอดี เต็มไปหมด ตลอดจนสมตา เทียบกับที่เราใช้คำว่า สมดุล หรือดุลยภาพ คำเหล่านี้เป็นคำสำคัญในทางพุทธศาสนา

ที่ว่าเป็นสายกลาง เป็นมัชฌิมา มีความพอดี พอประมาณ ได้
ดุลยภาพ อันนี้เป็นอย่างไร ความพอดีหรือทางสายกลางอยู่ที่ไหน

ความพอดี คือ จุดที่คุณภาพชีวิตกับความพึงพอใจมาบรรจบกัน
หมายความว่า เป็นการได้รับความพึงพอใจด้วยการตอบสนองความ
ต้องการคุณภาพชีวิต เมื่อถึงจุดนี้ ก็จึงโยงกลับไปหาการบริโภค ที่พูดมา
เมื่อกี้ที่ว่า การบริโภคเป็นจุดยอดของเศรษฐกิจ

ขอทบทวนความหมายของการบริโภคอีกครั้งหนึ่ง ถ้าเป็นการ
บริโภคในทางเศรษฐศาสตร์ ก็หมายถึงการใช้สินค้าและบริการบำบัด
ความต้องการ ซึ่งทำให้ได้รับความพึงพอใจสูงสุด

แต่ในแบบพุทธ การบริโภคคือการใช้สินค้าและบริการบำบัดความ
ต้องการ ซึ่งทำให้ได้รับความพึงพอใจโดยมีคุณภาพชีวิตเกิดขึ้น พอ
บริโภคบึบก็เกิดมีคุณภาพชีวิตขึ้น นั่นคือการบริโภคที่สำเร็จผล

ถ้าบริโภคเฉยๆ ได้รับความพึงพอใจก็จบ แค่นี้ไม่ถือว่าเป็นเศรษฐ-
ศาสตร์ชาวพุทธ เพราะบริโภคแบบคลุมเครือ ทำตามๆ กันไป ไม่เข้าใจ
และไม่คำนึงถึงเหตุผลของการบริโภค ไม่รู้ความมุ่งหมายที่แท้ของการ
บริโภคนั้น เมื่อบริโภคไปได้รับความพึงพอใจหลงเพลินไป ก็จบเท่านั้น
แต่พึงพอใจ อาจเกิดโทษแก่ชีวิตก็ได้ อย่างที่พูดเมื่อกี้ว่าทำให้เสียคุณ
ภาพชีวิต

ส่วนการได้คุณภาพชีวิต ย่อมเป็นฐานสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพ
ภาพของมนุษย์ต่อไป ทำให้ชีวิตมีความดีงามยิ่งขึ้น ฉะนั้น เศรษฐศาสตร์
จึงไปสัมพันธ์กับการมีชีวิตของมนุษย์ทั้งหมด ที่จะเป็นอยู่อย่างดี มีชีวิตที่
ดีงาม ทำสังคมให้มีสันติสุข

โดยนัยนี้ ถ้าเศรษฐศาสตร์จะมีความหมายอย่างแท้จริง เศรษฐ
ศาสตร์จะต้องมีส่วนในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ในการทำให้มนุษย์
มีความสามารถที่จะดำรงชีวิตที่ดีงาม มีความสุขร่วมกันได้ดียิ่งขึ้นด้วย
มิฉะนั้นเศรษฐศาสตร์จะมีไว้เพื่ออะไร

จุดยอดของเศรษฐศาสตร์ที่ว่าเมื่อถืออยู่ที่การบริโภค เศรษฐศาสตร์ของชาวพุทธ จึงปรากฏตัวในหลักที่เรียกว่า โภชเน มตตมฺยุตา หลักนี้มีกล่าวอยู่เสมอ แม้แต่ในโอวาทปาติโมกข์ที่เราเรียกว่าหัวใจพุทธศาสนาก็ระบุไว้ว่า มตตมฺยุตา จ ภตฺตสฺมี ความรู้จักประมาณในการบริโภค รู้จักประมาณคือรู้จักพอดี ความพอประมาณ คือความพอดี คำว่า มัตตมฺยุตา คือความรู้จักพอดี เป็นหลักสำคัญกระจายอยู่ทั่วไป ในลัทธิปริสตรธรรม ๗ ประการก็มี โดยเฉพาะในหลักการบริโภคจะมีมัตตมฺยุตานี้เข้ามาทันที

ตัวกำหนดเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ก็คือ มัตตมฺยุตา ความรู้จักประมาณ รู้จักพอดีในการบริโภค หมายถึงความพอดีที่ให้คุณภาพของชีวิตมาบรรจบกับความพึงพอใจ

ในคำสอนแสดงข้อปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะพระสงฆ์ เมื่อจะบริโภคอะไรก็ต้องพิจารณาเหตุผลหรือความมุ่งหมายของการบริโภค ตามสูตรที่ว่า ปฏิสงฺขา โยนิโส ปิณฺดฺปาตํ ... พิจารณาทุกอย่างไม่ว่าจะบริโภคอะไร แต่เดี๋ยวนี้เราว่ากันเป็นมนต์ไปเลย ไม่รู้เรื่อง สวดจบเป็นใช้ได้

อันที่จริงนั้นท่านสอนว่า เวลาจะบริโภคอะไรก็ให้พิจารณา คือพิจารณาว่า เราพิจารณาโดยแยบคายแล้วจึงบริโภคอาหาร เนว ทวายน มทายน น มนฺตฺนายน มิใช่เพื่อสนุกสนาน มิใช่เพื่อลุ่มหลงมัวเมา มิใช่เพื่อโก้ หลูหรา ฟุ่มเฟือย ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส แต่บริโภคเพื่อให้ร่างกายมันคงดำรงอยู่ได้ เพื่อให้ชีวิตดำเนินไป เพื่อกำจัดทุกข์เวทนาเก่า เพื่อป้องกันมิให้มีทุกข์เวทนาใหม่ เพื่อเกื้อหนุนชีวิตอันประเสริฐ เพื่อเกื้อกูลต่อชีวิตที่ดีงาม เพื่อความอยู่ผาสุก

เวลาบริโภคจะต้องเข้าใจความหมายอย่างนี้ และบริโภคให้ได้ผลตามความมุ่งหมาย แล้วความพอดีก็อยู่ที่นี้ ฉะนั้น จึงบอกว่า ความพอดีหรือสายกลาง อยู่ที่คุณภาพชีวิตมาบรรจบกับความพึงพอใจ เพราะว่ามีผู้

ที่เป็นชาวพุทธพิจารณาเข้าใจความหมายของการบริโภคว่าเพื่อความมีสุขภาพดี เพื่อเกื้อกูลต่อการมีชีวิตที่ดี เพื่ออยู่เป็นสุข

ดังนั้น คุณภาพชีวิตคือสิ่งที่ต้องการในการบริโภค และบริโภคแล้วได้รับความพึงพอใจที่ได้คุณภาพชีวิตนั้น นี่คือความหมายของ มัตตัญญูตา คือ ความพอดีที่ว่าเป็นทางสายกลาง

เป็นอันว่า กิจกรรมในทางเศรษฐกิจนี้ เป็น means คือ มรรคา ไม่ใช่เป็น end หรือจุดหมายในตัวเอง ผลที่ต้องการในทางเศรษฐศาสตร์ ไม่ใช่เป็นจุดหมายในตัวของมันเอง แต่เป็นมรรคา คือ เป็นฐานสนับสนุนกระบวนการพัฒนาตนของมนุษย์ เพื่อชีวิตที่ดียิ่งขึ้น เพื่อให้เขาบริโภคอาหารแล้วไม่ใช่อึดเฉยๆ ไม่ใช่อึดแล้ว พออ่อยๆ ก็จบเสร็จกัน ไม่ใช่แค่นั้น แต่ให้เขาอึดเพื่อให้เขามีกำลังกาย มีกำลังความคิดจะได้ทำสิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์ จะได้ฟังได้พิจารณาในเรื่องที่เจริญปัญญาต่อไป

ดังในเรื่องที่ยกมาเป็นตัวอย่างที่ว่า พระพุทธเจ้าให้คนจัดหาอาหารให้คนเข็ญใจรับประทาน เมื่อเขารับประทานเสร็จแล้ว ก็ไม่ใช่จบแค่นั้น แต่เพื่อให้เขาได้ฟังธรรมต่อไป มันจึงเป็น means

ในเมื่อหลักการมีอยู่อย่างนี้แล้ว ก็จะมีวิธีปฏิบัติปลีกย่อยที่แยกชอยออกไปอีก เช่น ในกรณีที่มีคนมีกินอยู่แล้ว เรากลับไม่สอนให้เขากินให้เต็มที่ไม่สอนให้กินตามที่อยู่ยาก ยิ่งกว่านั้น บางครั้งยังมีการยกย่องพระบางองค์ที่ฉันมือเดียว

ถ้าเป็นเศรษฐศาสตร์ยุคอุตสาหกรรม ก็ต้องสรรเสริญคนที่กินให้มากที่สุด บริโภคสี่มือสิบมือคงยิ่งดีใหญ่ แต่ในกรณีที่พอแก่ความต้องการคุณภาพชีวิต เรากลับสรรเสริญพระบางองค์ที่ฉันมือเดียว

แต่ไม่ใช่การฉันมือเดียวนั้นเป็นจุดหมายนะ ถ้าฉันมือเดียวแล้วไม่ได้ทำอะไรให้เกิดผลจากการฉันมือเดียว ก็ไม่ได้เรื่อง กลายเป็นเบียดเบียนตัวเองไป ฉะนั้น จะต้องพิจารณาโดยมีเงื่อนไข คือบริโภคล้ำที่และเท่าที่จะช่วยเกื้อหนุนให้การพัฒนาตนได้ผลดี

ในเรื่องนี้แม้แต่ชาวบ้านก็เหมือนกัน ไม่เฉพาะพระ บางทีมาถึง อุโบสถงดอาหารในเวลาเลยเที่ยงไปแล้ว ไม่รับประทานในเวลาบ่าย เวลาค่ำ การงดกินอาหารที่เคยกินมาตามปกติ กลับมีความหมายเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีคุณค่าเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ฉะนั้น การบริโภคจึงเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งเป็นไปได้ทั้งในแง่บวกคือกิน และแง่ลบคือไม่กิน

หมายความว่า “ไม่กิน” ก็เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจในทางที่จะเพิ่มคุณภาพชีวิตได้เหมือนกัน แล้วคนก็สามารถมีความพึงพอใจจากการงดกินได้ด้วย คือ สามารถได้รับความพึงพอใจจากการไม่บริโภค แต่ได้รับคุณภาพชีวิต

ตามปกติ เราต้องมีความพึงพอใจจากการบริโภค แต่ในหลายกรณี เรามีความพึงพอใจจากการไม่บริโภคหรือไม่ได้บริโภค

อย่างไรก็ตาม การได้รับความพึงพอใจจากการงดการบริโภค อาจเกิดจากกิเลส เช่น มีมานะถือตัว จะแสดงให้เห็นว่าเรานี้เก่ง เรานี้แน่ จึงงดไม่รับประทานอาหาร แล้วรู้สึกภูมิใจพอใจในใจว่า เรานี้รับประทานอาหารมือเดียวได้ เราเก่งแล้วก็พึงพอใจ แต่เป็นความพึงพอใจจากกิเลส คือมานะ เป็นเพียงการก้าวจากตัณหาขึ้นไปสู่มานะ

ส่วนความพึงพอใจที่ถูกต้อง คือความพึงพอใจที่ว่า การกินน้อยลง หรือการอดอาหารครั้งนี้ เป็นการฝึกหัดขัดเกลาตนเอง หรือเป็นส่วนที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิต การที่เรงดการบริโภคครั้งนี้ มันช่วยให้คุณภาพชีวิตของเราดีขึ้น ถ้าเกิดความพึงพอใจอย่างนี้ขึ้น ก็เป็นความพึงพอใจที่ถูกต้อง

ในกิจกรรมของมนุษย์ปุถุชนที่จะทำให้เกิดความพึงพอใจในการบริโภคนั้น คนจำนวนมากทีเดียว เมื่อบริโภคเพื่อบำบัดความต้องการ เช่นกินอาหารโดยมุงุรสร้อย แต่กลับทำให้เกิดอันตรายต่อชีวิตร่างกาย เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น กินสุราทำให้พอใจ แต่ทำให้เสียสุขภาพ ก่อการวิวาท เกิดอุบัติเหตุ

ของบางอย่างอร่อย บริโภคมากเกินไป เกิดเป็นโทษต่อสุขภาพ หรือ กินโดยไม่มุ่งคุณภาพ กินโดยไม่มุ่งคุณค่าอาหาร กินมากเปลืองมาก บางทีกินมากเปลืองมาก แต่กลับขาดธาตุอาหาร บางคนกินของดีเอร็ดอร่อยมากมาย แต่ต่อมาปรากฏว่าเป็นโรคขาดอาหาร ไม่น่าจะเป็นไปได้ แต่มันก็เป็นไปแล้ว และไม่เท่านั้น แถมทำให้คนอื่นอดกินไปเสียด้วย ตัวเองก็ขาดธาตุอาหาร คนอื่นก็พลอยอดกิน เพราะตัวเองกินมากเกินไป

ฉะนั้น *ความพอใจไม่เป็นตัวตัดสินอรรถประโยชน์* ถ้าความพอใจนั้นไม่มาพร้อมกับการได้คุณภาพชีวิต ความพึงพอใจบางครั้งกลับเป็นตัวการทำลายอรรถประโยชน์ เช่น ทำให้คนหลงมัวเมา ทำลายสุขภาพ เสียคุณภาพชีวิต เป็นต้น

ทางเศรษฐศาสตร์นั้นเขามีหลักอันหนึ่งว่า สินค้ามีอรรถประโยชน์ โดยสามารถทำให้เกิดความพอใจแก่ผู้บริโภค เศรษฐศาสตร์เขาวางหลักไว้แบบนี้ แต่มองในทางกลับกัน เราก็สรุปได้ว่า ถ้าอย่างนั้นก็บริโภคให้มาก กินเข้าไปเพื่อให้ได้รับความพึงพอใจ แต่แล้วก็เกิดผลอย่างเมื่อกินนี้ ผลบวกก็มี ผลลบก็มี ทำลายคุณภาพชีวิตก็มี อย่างนี้หรือเป็นอรรถประโยชน์

ทีนี้ถ้ามองในแง่พุทธเศรษฐศาสตร์ก็ต้องบอกว่า สินค้าและบริการมีอรรถประโยชน์ โดยสามารถทำให้เกิดความพอใจ ในการที่ได้เสริมคุณภาพชีวิตแก่ผู้บริโภค ต้องเติมต่อทำอย่างนี้ ฉะนั้น คำจำกัดความเรื่องสินค้า เรื่องบริการ เรื่องโภคทรัพย์ อะไรต่ออะไร ต้องเปลี่ยนใหม่ ไม่ใช่เปลี่ยนทั้งหมด แต่อาจจะต้อง modify ต้องมีการดัดแปลงกันมากบ้างน้อยบ้าง

๒. เศรษฐศาสตร์มัชฌิมา: ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

ความหมายอีกอย่างหนึ่งของความพอดีหรือมัชฌิมา คือไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น อันนี้เป็นหลักสำคัญเหมือนกัน เป็นหลักตัดสินพฤติกรรมมนุษย์ของพุทธศาสนา ไม่เฉพาะในการบริโภคเท่านั้น แต่

ในทุกกรณีทีเดียว เป็นมัชฌิมา ก็คือ ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น
คำว่า *ไม่เบียดเบียนผู้อื่น* ในพุทธศาสนานั้น ไม่ใช่เฉพาะคน เรามี
หลักว่า *อหิสสา สพฺพปาณาณํ* แปลว่า ไม่เบียดเบียนชีวิตทั้งปวง ซึ่งสมัยนี้
เขาเรียกว่า ecosystems แปลกันว่าระบบนิเวศฯ นี้เป็นศัพท์ที่ค่อนข้าง
ใหม่ หมายถึงระบบชีวิตทั้งหมด ที่สัมพันธ์กันในสภาพแวดล้อม

เมื่อมองในแง่ของพระพุทธศาสนาอย่างนี้ หลักการทางเศรษฐ
ศาสตร์ก็เลยมาสัมพันธ์กับเรื่องระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ ที่ว่ามีองค์
ประกอบ ๓ อย่างสัมพันธ์อิงอาศัยกันอยู่ องค์ประกอบ ๓ อย่างนี้คือ
มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม

ธรรมชาติในที่นี้ จำกัดวงแคบเข้ามา ในความหมายของคำว่า
ecosystems ซึ่งในภาษาไทยบัญญัติศัพท์ไว้ว่า ระบบนิเวศ หรือเรียก
ง่าย ๆ ว่า ธรรมชาติแวดล้อม

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธนั้น ต้องสอดคล้องกับกระบวนการแห่ง
เหตุปัจจัยอย่างครบวงจร การที่จะสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุ
ปัจจัยอย่างครบวงจร ก็ต้องเป็นไปโดยสัมพันธ์ด้วยดีกับองค์ประกอบทุก
อย่างในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ องค์ประกอบทั้งสามในการดำรงอยู่
ของมนุษย์นั้น จะต้องประสานเกื้อกูลกัน หมายความว่า องค์ประกอบ
เหล่านี้ประสานกันด้วย และเกื้อกูลต่อกันด้วย ในการดำรงอยู่ร่วมกัน
และก็ได้เดินไปด้วยกัน

ฉะนั้น พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องเป็นไปในทางที่
ไม่เบียดเบียนตน คือ ไม่ทำให้เสียคุณภาพชีวิตของตนเอง แต่ให้เป็นไปใน
ทางที่พัฒนาคุณภาพชีวิต เสริมคุณภาพชีวิตนั้น นี่เป็นการไม่เบียดเบียน
ตน และ *ไม่เบียดเบียนผู้อื่น* คือ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม และไม่ทำ
ให้เสียคุณภาพของ ecosystems หรือระบบธรรมชาติแวดล้อม

ปัจจุบันนี้ได้มีความตื่นตัวกันมากในประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยพา
กันห่วงใยต่อพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของคน เช่น การใช้สารเคมี และ

การเผาผลาญเชื้อเพลิง ซึ่งส่งผลในการทำลายสุขภาพตนเอง ทำลายสุขภาพผู้อื่น และทำลายสภาพแวดล้อม เข้าหลักว่า เบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของอารยธรรมมนุษย์

เมื่อพูดถึงองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ มนุษย์ ธรรมชาติ สังคมนี้ ก็มีเรื่องแทรกเข้ามา คือเรื่อง **เทคโนโลยี**

ปัญหาอย่างหนึ่งคือ เราเข้าใจเทคโนโลยีว่าอย่างไร ในความหมายของพุทธศาสนา หรือเฉพาะพุทธเศรษฐศาสตร์ว่า เทคโนโลยีคืออะไร เนื่องจากเวลาหมดแล้ว จึงขอรวบรัดว่า ในความหมายของพระพุทธศาสนา เทคโนโลยี คือ **เครื่องมือขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์**

เรามีมือ มีเท้า มีหู มีตา มีจมูก มีลิ้น มีกาย มีใจ เรามีอินทรีย์ แต่อินทรีย์ของเรามีขีดความสามารถจำกัด เราต้องการจะตอกตะปูตัวหนึ่ง เราต้องการเดินทางไปยังสถานที่แห่งหนึ่ง เราจะเดินก็ช้า เราจะเอามือตอกตะปูก็เจ็บแสบ แล้วจะทำอย่างไร เราก็เลยต้องผลิตซ้อนขึ้นมา ซ้อนก็มาช่วยขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ ทำให้มือของเราสามารถทำงานได้ผลดียิ่งขึ้น ตอกตะปูได้สำเร็จ เราขยายวิสัยของเท้า จะเดินทางก็มีรถยนต์ ต่อมาก็มียานบิน

ตาของเราเห็นได้จำกัด ของเล็กนักก็มองไม่เห็น เราก็สร้างกล้องจุลทรรศน์ขึ้นมา ทำให้สามารถมองเห็นจุลินทรีย์ตัวเล็กๆ ได้ ตาของเรามองไปได้ไกลไม่พอที่จะเห็นดวงดาวซึ่งอยู่ไกลมากดูเล็กเกินไป บางดวงก็ไม่มีเห็น เราก็สร้างกล้องโทรทรรศน์ขึ้นมา มองไปเห็นสิ่งเหล่านั้นได้

ปัจจุบันนี้เราก็สามารถขยายวิสัยแห่งอินทรีย์สมองของเราออกไปโดยสร้างเครื่องคอมพิวเตอร์ขึ้นมา รวมความว่าเทคโนโลยีเป็นเครื่องขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์

ในยุคปัจจุบันนี้ เราขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ด้วยวิธีการทางวัตถุ ทำให้เกิดความเจริญในระบบอุตสาหกรรมขึ้นมา แต่ในสมัยโบราณยุคหนึ่งคนเอียงสุดไปทางจิต ก็ได้พยายามขยายวิสัยแห่งอินทรีย์โดยทางจิต

การขยายวิสัยแห่งอินทรีย์โดยทางจิตนั้นก็ทำให้เกิดเป็นฤทธิ์ เป็น
อภิญญาขึ้นมา ดังที่มีเรื่องบอกไว้ว่า คนนั้นคนนี้มีฤทธิ์ มีปาฏิหาริย์ เหาะ
เหินเดินอากาศได้ เป็นต้น ก็เป็นการขยายวิสัยแห่งอินทรีย์เหมือนกัน
เป็น physical technology คือ เทคโนโลยีทางกายอย่างหนึ่ง กับ
psychical technology คือ เทคโนโลยีทางจิตอย่างหนึ่ง

เป็นอันว่า เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์
และเทคโนโลยีนั้นก็เข้ามาสัมพันธ์กับระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ที่มี
องค์ประกอบ ๓ ประการนั้น กล่าวคือ มนุษย์ได้ใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่อง
มือของตนในการเข้าไปสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบส่วนอื่นในการ
ดำรงอยู่ของมนุษย์ คือธรรมชาติและสังคม และเทคโนโลยีนี้ก็เกิดเป็น
สภาพแวดล้อมอย่างใหม่ขึ้นมา เป็นสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น

สภาพแวดล้อมส่วนที่มนุษย์สร้างขึ้นนี้ บางทีก็ไปรุกรานหรือขัด
แย้งกับสังคมและสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติเดิม และทำให้เกิดปัญหา
ขึ้นมา ปัญหาทางเทคโนโลยีที่เกิดขึ้น ว่าโดยรวบยอด คือ

๑. การพัฒนาเทคโนโลยีนั้น อาจจะเป็นการพัฒนาในลักษณะที่ขัด
แย้งกับระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ ทำให้เสียคุณภาพ ทำให้เสียดุลใน
ระบบของมนุษย์ ธรรมชาติ สังคม แล้วก็ขัดขวางความสัมพันธ์ที่ดี ที่
เกื้อกูลกัน ระหว่างองค์ประกอบทั้งสามอย่างนั้น

๒. มีการใช้เทคโนโลยีนั้น ในลักษณะที่เป็นการเบียดเบียนตนและ
เบียดเบียนผู้อื่น

ฉะนั้น เมื่อสัมพันธ์กับเทคโนโลยี มนุษย์จะต้องแก้ปัญหาเหล่านี้โดย
พัฒนาเทคโนโลยีในลักษณะที่จะทำให้เกิดการประสานและเกื้อกูลกัน
ภายในระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบสามอย่างแห่งการดำรงอยู่ของ
มนุษย์นั้น และใช้เทคโนโลยีเพื่อประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น

สรุป

อาตมภาพพูดเลยเวลาไปแล้ว แต่ยังมีข้อสำคัญๆ ที่ค้างอยู่อีก สิ่งหนึ่งที่ขอย้ำไว้ก็คือ ให้มองว่า ผลได้ที่ต้องการในทางเศรษฐศาสตร์นี้ ไม่ใช่จุดหมายในตัวของมันเอง แต่เป็น means คือมรรคา ส่วน end คือจุดหมายของมัน ก็คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตและการพัฒนามนุษย์ ฉะนั้น เศรษฐศาสตร์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาจึงถือว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจและผลของมัน เป็นฐานหรือเป็นอุปกรณ์ที่จะช่วยสนับสนุนการมีชีวิตที่ดีงาม และการพัฒนาตน พัฒนาสังคมของมนุษย์

ขอก้าวเลยไปสู่การสรุปเรื่องที่อาตมาเล่าให้ฟังตอนต้นว่า พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดคนเข็ญใจนั้น มีแง่พิจารณาหลายเรื่องในทางเศรษฐกิจ เช่นว่า พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดคนเข็ญใจ ลงทุนเดินทาง ๔๘๐ กิโลเมตร เป็นการคุ้มค่าไหมในทางเศรษฐกิจ ที่จะไปโปรดคนเข็ญใจคนหนึ่ง ข้อนี้นักเศรษฐกิจก็อาจจะพิจารณาว่าคุ้มหรือไม่คุ้ม ดังนี้ เป็นต้น แต่ในที่นี้เราจะไม่วิเคราะห์ จะขอพูดเพียงนิดเดียว

ประเด็นสำคัญก็คือ เป็นอันเห็นได้แล้วว่า พระพุทธศาสนาถือว่า เศรษฐกิจมีความสำคัญมาก ไม่เฉพาะในแง่ที่ว่าสัมมาอาชีวะเป็นองค์หนึ่งในมรรคมืองค์ ๘ เท่านั้น แต่จากเรื่องนี้เราจะเห็นว่า ถ้าท้องทิว คนจะพึงธรรมไม่รู้เรื่อง ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงให้เขากินข้าวเสียก่อน เศรษฐกิจจึงมีความสำคัญมาก

แต่ในทางกลับกัน ถ้าใจเราได้อาหารอย่างดี บริโภคอิ่มแล้ว ร่างกายแข็งแรง ก็เอาร่างกายนั้นไปใช้ทำการร้าย ปล้นฆ่า ทำลายได้มาก และรุนแรง

เพราะฉะนั้น การได้บริโภคหรือความพร้อมในทางเศรษฐกิจ จึงไม่ใช่จุดหมายในตัว แต่มันควรเป็นฐานสำหรับการพัฒนามนุษย์ เป็น

ฐานที่จะให้มนุษย์ได้คุณภาพชีวิต ได้สิ่งที่มีคุณค่าสูงยิ่งขึ้นไป เช่น นายคนเข็ญใจนี้ได้กินอาหารแล้ว เขาก็ได้ฟังธรรมต่อไปด้วย

เพราะฉะนั้น การสร้างความพร้อมพร้อมในทางเศรษฐกิจจึงเป็นภารกิจสำคัญที่จะต้องทำ แต่เราจะต้องให้ความเจริญก้าวหน้าพร้อมทางเศรษฐกิจนั้นสัมพันธ์กับจุดหมาย ให้เป็นไปเพื่อจุดหมาย คือให้เกิดคุณภาพชีวิต ซึ่งทำให้มนุษย์พร้อมที่จะสร้างสรรค์หรือปฏิบัติเพื่อชีวิตที่ดีงาม เราจึงเรียกว่า เศรษฐศาสตร์และเศรษฐกิจเพื่อคุณภาพชีวิต

ในพระพุทธศาสนามีหลักอรรถ หรืออัตถะ ๓ แปลอย่างง่าย ๆ ว่า ประโยชน์เบื้องต้น ประโยชน์ท่ามกลาง และประโยชน์สูงสุด หรือจุดหมายเบื้องต้น จุดหมายท่ามกลาง และจุดหมายสูงสุด

จุดหมายเบื้องต้นคือ *ทิฏฐิธัมมิกัตถะ* แปลว่า ประโยชน์ทันตาเห็น ซึ่งมีความมั่นคงเพียงพอทางเศรษฐกิจรวมอยู่เป็นข้อสำคัญ แต่ประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือจุดหมายทางเศรษฐกิจนี้ จะต้องประสานและเกื้อกูลต่อดูจุดหมายอีกสองอย่างที่สูงขึ้นไป คือ *สัมปรายิกัตถะ* อันเป็นประโยชน์ในทางจิตใจ ในทางคุณธรรม ในทางคุณภาพชีวิต และ *ปรมาตถ์* คือจุดหมายสูงสุด ได้แก่ความเป็นอิสระของมวลมนุษย์ที่ภายในชีวิตจิตใจของแต่ละคน

ในการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุผลอย่างนี้ เศรษฐศาสตร์จะต้องมองตนเองในฐานะเป็นองค์ประกอบร่วม ในบรรดาวิทยาการและองค์ประกอบต่างๆ ที่อิงอาศัยและช่วยเสริมกันและกันในการแก้ปัญหาของมนุษย์

เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ สิ่งสำคัญที่เศรษฐศาสตร์จะต้องทำ ก็คือการหาจุดสัมพันธ์ของตนกับวิชาการแขนงอื่นๆ ว่า จะร่วมมือกับเขาที่จุดไหนในวิชาการนั้นๆ จะส่งต่อรับช่วงงานกันอย่างไร

ตัวอย่างเช่น ในด้านการศึกษา เศรษฐศาสตร์จะสัมพันธ์หรือร่วมมือกับการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาของมนุษย์ที่จุดไหน เช่นว่า การศึกษาอาจจะสอนให้มนุษย์รู้จักคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม รู้จักคิด รู้จักพิจารณาว่า

อะไรเป็นคุณภาพชีวิต อะไรไม่เป็นคุณภาพชีวิต แล้วก็มาช่วยกัน ร่วมมือ กับเศรษฐศาสตร์ ในการที่จะพัฒนามนุษย์ขึ้นไป

ประการสุดท้าย กิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้น เป็นกิจกรรมที่ครอง เวลาส่วนใหญ่ในชีวิตของมนุษย์ เวลาส่วนใหญ่ในชีวิตของมนุษย์นั้นใช้ไป ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

ถ้าจะให้เศรษฐศาสตร์มีคุณค่าอย่างแท้จริงในการแก้ไขปัญหาของ มนุษย์ ก็จะต้องให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการผลิตก็ ดี การทำงานก็ดี การบริโภคก็ดี การแจกจ่ายก็ดี เป็นกิจกรรมในการ สร้างสรรค์คุณภาพชีวิต และพัฒนาศักยภาพเพื่อชีวิตที่ดีงาม

เราสามารถทำให้กิจกรรมในทางเศรษฐกิจทุกอย่าง เป็นกิจกรรม ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ตลอดเวลา และนี่เป็นทางหนึ่งที่จะทำให้ เศรษฐศาสตร์มีคุณค่าที่แท้จริง ในการที่จะแก้ปัญหาของมนุษย์ คือ ให้ กิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกอย่าง เป็นกิจกรรมในการเสริมสร้างคุณภาพ ชีวิตไปด้วยพร้อมกัน

เมื่อว่าให้ถูกแท้ กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ปฏิบัติอย่างถูกต้อง ย่อม เป็นกิจกรรมที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาศักยภาพอยู่ แล้วในตัว อันนี้ถือว่าเป็นสาระสำคัญของเรื่องเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ที่ พุทฺธมาเฉพาหวัชข้อใหญ่ใจความบางเรื่อง

อาตมภาพได้แสดงปาฐกถาธรรมมาก็พอสมควรแก่เวลา ขอให้ งานที่ร่วมกันจัดครั้งนี้ ซึ่งแสดงถึงน้ำใจที่มีคุณธรรม คือ ความกตัญญู กตเวทิต์ และความสามัคคี เป็นต้น จงเป็นเครื่องชูกำลังใจให้ทุกท่านมี ความพร้อมใจในการที่จะบำเพ็ญกิจการหน้าที่ เพื่อประโยชน์สุข ทั้งส่วนตัว และส่วนรวมสืบต่อไปชั่วกาลนาน

บทพิเศษ

หลักการทั่วไปบางประการ

ของ

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

(เศรษฐศาสตร์มีชฌิมา)

๑. การบริโภคด้วยปัญญา

การบริโภคเป็นจุดเริ่มต้น (โดยเหตุผล) ของกระบวนการเศรษฐกิจทั้งหมด เพราะการผลิตที่ดี การแลกเปลี่ยนและการแจกจ่าย หรือวิภาคกรรมก็ดี เกิดขึ้นเพราะมีการบริโภค

พร้อมนั้นการบริโภคก็เป็นจุดหมายปลายทาง (โดยสภาพความจริง) ของกระบวนการเศรษฐกิจทั้งหมด เพราะการผลิตที่ดี การแลกเปลี่ยน และการจำหน่ายจ่ายแจกหรือวิภาคกรรมนั้นก็ดี บรรลุผลที่การบริโภค

ผู้บริโภคในฐานะผู้รับผลดีและผลร้ายของกระบวนการเศรษฐกิจควรมีอิสระภาพ โดยเป็นตัวของตัวเองในการเลือกตัดสินใจ เพื่อให้ตนเองได้รับประโยชน์ที่แท้จริงจากการบริโภค ดังนั้นจึงต้องให้เป็นการบริโภคด้วยปัญญา ซึ่งจะเป็นการบริโภคอย่างมีประสิทธิภาพ

การบริโภคด้วยปัญญา จะทำให้ผู้บริโภคเป็นผู้กำหนดปัจจัยตัวอื่นในกระบวนการเศรษฐกิจ และทำให้ทั้งการบริโภคนั้นเอง และกระบวนการเศรษฐกิจทั้งหมด บังเกิดความพอดี และเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง

ยกตัวอย่างง่ายๆ ของการบริโภคด้วยปัญญา เช่น ในการกินอาหาร ผู้บริโภคตระหนักรู้ความจริงที่ตน

๑. เป็นบุคคลที่เป็นส่วนในสังคม ผู้มีความต้องการที่ถูกกระตุ้นเร้าโดยอิทธิพลทางสังคม เช่น ค่านิยม เป็นต้น อาจบริโภคเพื่อแสดงสถานะทางสังคม ความโก้เก๋ ตลอดจนสนุกสนานบันเทิง

๒. เป็นชีวิตที่เป็นส่วนในธรรมชาติ ผู้มีความต้องการที่ถูกกำหนดโดยเหตุปัจจัยในธรรมชาติ ที่จะต้องบริโภคเพื่อให้ชีวิตเป็นอยู่ได้ ให้ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพดี ปราศจากโรคเบียดเบียน เป็นอยู่ผาสุก มีร่างกายที่พร้อมจะนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตที่ดีงามและสร้างสรรค์

ถ้าผู้บริโภครู้ว่า ความต้องการที่แท้จริงในการกินอาหาร คือ ความต้องการของชีวิตในข้อ ๒ เขาจะต้องบริโภคเพื่อความมุ่งหมายที่จะให้ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพสมบูรณ์และสามารถดำเนินชีวิตที่ดี ที่พูดสั้นๆ ว่า *คุณภาพชีวิต*

ดังนั้น ผู้บริโภคนี้ จะบริโภคอาหารเพื่อสนองความต้องการของชีวิตให้ได้คุณภาพชีวิตเป็นหลัก หรือเป็นส่วนจำเป็นที่จะต้องให้สัมฤทธิ์ก่อน ส่วนการที่จะสนองความต้องการเชิงสังคมหรือไม่แค่นั้น ถือเป็นส่วนเสริม ซึ่งจะพิจารณาตามสมควร

การบริโภคอย่างนี้เรียกว่าเป็นการบริโภคด้วยปัญญา ซึ่งจะทำให้ผู้บริโภคได้ประโยชน์จากสินค้าและบริการอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง

ถ้าพูดด้วยภาษาเศรษฐศาสตร์ตามแบบ การบริโภคก็มีใช่เป็นเพียงการใช้สินค้าและบริการบำบัดความต้องการ เพื่อให้เกิดความพอใจอย่างเลื่อนลอย แต่ *การบริโภค* คือการใช้สินค้าและบริการ บำบัดความต้องการ เพื่อให้ได้รับความพึงพอใจโดยรู้ว่าจะได้คุณภาพชีวิต คือ จะเกิดผลดีแก่ชีวิตตรงตามความมุ่งหมายที่แท้จริงของการบริโภคอาหารเป็นต้นนั้น

การบริโภคด้วยปัญญานี้ จึงเป็นหัวใจหรือเป็นศูนย์กลางของ เศรษฐกิจที่ชอบธรรม หรือที่เป็นสัมมา เพราะจะทำให้เกิดความพอดีของ ปริมาณและประเภทของสิ่งเสพบริโภค ที่จะสนองความต้องการเพื่อบรรลุ จุดหมายที่ถูกต้องเป็นจริงของการบริโภคสินค้าและบริการแต่ละอย่าง

พร้อมนั้น การบริโภคด้วยปัญญาจะเป็นเกณฑ์มาตรฐานที่คุมการผลิต และกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างอื่น ๆ ให้พอดี ป้องกันแก้ไขค่านิยม ที่ผิดในสังคม เช่น ความนิยมฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย และลดการเบียดเบียนทั้ง ในสังคม และการเบียดเบียนธรรมชาติ ที่ทำให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างสิ้นเปลืองสูญเปล่า และก่อมลภาวะเกินกำลังที่จะขจัด

ในทางตรงข้าม การบริโภคอย่างขาดปัญญา คือบริโภคโดยไม่ ตระหนักและไม่พิจารณาถึงความมุ่งหมายที่แท้จริงของการเสพ บริโภคสินค้าและบริการนั้นๆ เช่น บริโภคเพียงเพื่อสนองความต้องการ ทางค่านิยมในสังคม ให้โก้หรูหรา อวดฐานะ เป็นต้น นอกจากจะไม่ สัมฤทธิ์จุดหมายที่แท้จริงของการบริโภคแล้ว ยังก่อให้เกิดความสิ้นเปลือง สูญเปล่า นำไปสู่การเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ และการทำลายสิ่งแวดล้อม

หน้าซ้ำ การบริโภคอย่างขาดปัญญานั้น ทั้งที่สิ้นเปลืองมากมาย แต่กลับทำลายคุณภาพชีวิตที่เป็นจุดหมายอันแท้จริงของการบริโภคไป เสียอีก เช่น บริโภคอาหารโก้หรูหรา สิ้นเปลืองเงินหมื่นบาทไปแล้ว กลับ ทำลายสุขภาพ เกิดโรคภัย บั่นทอนร่างกายและชีวิตของตนเอง ในขณะที่ ผู้บริโภคด้วยปัญญาจ่ายเงินเพียง ๕๐ บาท กลับบริโภคแล้วได้ ประโยชน์ที่สัมฤทธิ์จุดหมายของการบริโภค

ยิ่งในยุคปัจจุบัน ที่เศรษฐกิจแบบธุรกิจเพื่อกำไรสูงสุด แผ่ขยาย เป็นโลกาภิวัตน์ กิจกรรมเศรษฐกิจด้านการผลิตได้ก้าวรุดหน้าไปไกล เวลานี้แทนที่ที่ผู้ผลิตจะเป็นผู้รับใช้ผู้บริโภค หรือเป็นผู้สนองความ ต้องการของผู้บริโภค และผู้บริโภคเป็นผู้กำหนดการผลิต ก็กลับกลายเป็นว่า ผู้ผลิตจะมีอิทธิพลเหนือผู้บริโภค จนกระทั่งผู้ผลิตสามารถ

กำหนดการบริโภค ทำให้การบริโภคเป็นการสนองความต้องการของผู้ผลิต ด้วยการปลุกปั่นความต้องการและค่านิยมใหม่ๆ ให้แก่ผู้บริโภค ซึ่งไม่เป็นผลดีอย่างแท้จริงแก่ผู้บริโภค และแก่โลก ทั้งโลกมนุษย์และโลกธรรมชาติ

ที่เป็นอย่างนี้ ก็เพราะผู้บริโภคขาดการพัฒนาตนเอง หรือพัฒนาตัวไม่ทันกับอารยธรรม จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาผู้บริโภค เพื่อให้ทันกับผู้ผลิต โดยให้ผู้ผลิตที่มีความคิดริเริ่ม เป็นเพียงผู้นำเสนอสินค้าและบริการตรงตามบทบาทที่ควรจะเป็น และผู้บริโภครู้จักใช้ปัญญาตัดสินใจด้วยวิจารณญาณ ที่จะให้การบริโภคสัมฤทธิ์ประโยชน์ที่แท้จริง และผู้บริโภคยังดำรงความเป็นอิสระ อยู่ในฐานะเป็นผู้กำหนดกระบวนกิจกรรม เศรษฐกิจให้สนองจุดหมายที่แท้จริงของมนุษย์

ดังนั้น การบริโภคด้วยปัญญานี้ จึงเรียกว่าการบริโภคที่พอดี ซึ่งเป็นแกนของเศรษฐกิจแบบพอดี หรือเศรษฐกิจมัชฌิมา ซึ่งสมควรจะเป็นเศรษฐกิจของมนุษย์ที่มีการศึกษา มีอารยธรรม

แน่นอนว่า เศรษฐกิจมัชฌิมานี้ ต้องสัมพันธ์ไปด้วยกันกับการพัฒนามนุษย์ คือการศึกษา และโยงเป็นปัจจัยแก่กันกับหลักการข้ออื่นๆ ของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธนี้

๒. ไม่เบียดเบียนตน-ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

คำว่า “ตน” หรือตนเอง หมายถึงมนุษย์แต่ละคน

๑) ทั้งในด้านที่เป็นชีวิต ที่เป็นส่วนในธรรมชาติ

๒) ทั้งในด้านที่เป็นบุคคล ที่เป็นส่วนในสังคม

คำว่า “ผู้อื่น” หมายถึง

๑) หม่อมมนุษย์ที่ยกเอาตนเองเป็นส่วนพิเศษออกไป ได้แก่สังคมที่ตนเข้าไปอยู่ร่วมด้วย

๒) ระบบนิเวศ รวมถึงสิ่งแวดล้อม หรือโลกทั้งหมด

ความหมายในหัวข้อนี้ ชัดเจนในตัวพอสมควรแล้ว จึงไม่ต้องบรรยายมาก ควรพูดแต่เพียงว่า มนุษย์ในฐานะเป็นส่วนร่วมอยู่ในระบบสังคมและสิ่งแวดล้อมทั้งหมด จะอยู่ดีมีสุขได้ นอกจากไม่เบียดเบียนตนแล้ว ก็ต้องเป็นส่วนร่วมที่ดีที่เกื้อกูล ไม่ก่อความเสียหายเสื่อมโทรมแก่ระบบที่ตนอาศัยอยู่ด้วยนั้น เพราะความดำรงอยู่ด้วยดีหรือทุกข์ภัยความเดือดร้อนที่เกิดแก่ระบบนั้น ย่อมมีผลถึงตนเอง

ก่อนนี้ไม่นาน (ช่วงก่อน ค.ศ. ๑๙๗๐ หรือ พ.ศ. ๒๕๑๓) เศรษฐศาสตร์เรียกได้ว่าไม่เอาใจใส่เรื่องสิ่งแวดล้อมเลย เพราะถือว่าอยู่นอกขอบเขตความเกี่ยวข้องของตน แต่หลังจากนั้นไม่นาน ก็ถูกความจำเป็นบังคับให้เดินไปในทางตรงข้าม คือหันมาให้ความสำคัญอย่างมากแก่ความอยู่ดีของสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะกิจกรรมเศรษฐกิจในยุคที่ผ่านมา ได้เป็นปัจจัยตัวเอกที่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งหมด ที่โลก(ทั้งโลกมนุษย์และโลกธรรมชาติ)ได้ประสบ

แต่เศรษฐศาสตร์ไม่ควรจะรอให้ถูกความจำเป็นบังคับ จึงค่อยสนใจปัญหาต่างๆ เพราะในความเป็นจริงปัญหาต่างๆ โยงถึงกันหมด และเศรษฐกิจมีบทบาทสำคัญในเรื่องที่เศรษฐศาสตร์ยังอาจจะไม่สนใจด้วย เช่น บทบาทของเศรษฐกิจต่อความอยู่ดีของชีวิต ก็อาจจะยังไม่ได้มองไปให้ถึง เศรษฐศาสตร์จะต้องโยงและเชื่อมต่อกันเองไปเกี่ยวพันระบบการดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์ทั้งหมด ทั้งชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม

ก่อนจะผ่านหัวข้อนี้ไป มีจุดที่ควรยกขึ้นมาพูดไว้เป็นที่สังเกตเล็กน้อยว่า คำว่า “ไม่เบียดเบียนตน” นั้น มิใช่หมายความว่าเพียงแค่ว่า ไม่ปล่อยตัวให้ทอดอยากขาดแคลน แต่มีปัจจัย ๔ และเครื่องใช้สอยอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้เพียงพออยู่ผาสุกเท่านั้น แต่หมายรวมถึงความปลอดภัยจากการมีพฤติกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นโทษต่อชีวิตของตนเอง

แม้โดยไม่เจตนา และรู้ไม่เท่าถึงการณ์ เช่น การไม่รู้จักรับริโภคด้วย ปัญหา บริโภคไม่รู้จักรับประมาณ หรือไม่รู้พอดีด้วย

ดั่งที่ยกตัวอย่างบ่อยๆ บางคนอาจจะใช้จ่ายเงินมากมาย บริโภคอาหารที่หรูหราฟุ่มเฟือยสนองความต้องการของตัวตนในทางเอร็ดอร่อย หรือค่านิยมโก้แสดงฐานะในสังคม แต่กินอาหารนั้นแล้ว ไม่สนองความต้องการของชีวิต กลับเป็นโทษ บั่นทอนสุขภาพ ทำร้ายร่างกายของตนเอง ในระยะสั้นบ้างระยะยาวบ้าง อย่างนี้ก็เรียกว่าเบียดเบียนตน

การไม่เบียดเบียนตนในแง่นี้ หมายถึง การบริโภคด้วยปัญญาที่สนองความต้องการของชีวิต ให้มีสุขภาพดีเป็นต้น ดังเคยกล่าวแล้ว

การเบียดเบียนตนอีกอย่างหนึ่งสำคัญมาก เพราะสัมพันธ์กับธรรมชาติของมนุษย์ และการที่จะมีชีวิตที่ดี ซึ่งเป็นจุดหมายที่แท้ของกิจกรรมเศรษฐกิจ กล่าวคือ *มนุษย์นี้เป็นสัตว์พิเศษที่ฝึกศึกษาได้* และจะมีชีวิตที่ดีงาม เป็นสัตว์ประเสริฐได้ด้วยการฝึกศึกษานั้น

มนุษย์จะมีชีวิตที่ดีงามยิ่งขึ้นๆ ด้วยการฝึกศึกษาให้มีพฤติกรรมกาย วาจา ที่ประณีตงดงามชำนาญชำนาญ ทำการได้ผลดียิ่งขึ้น จิตใจมีคุณธรรม มีสมรรถภาพเข้มแข็งมั่นคง มีความสุขสดชื่นมากขึ้น มีปัญญารู้เข้าใจความจริงของสิ่งต่างๆ สามารถสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมและผลงานสร้างสรรค์ทางปัญญา ตลอดจนนำชีวิตจิตใจเข้าถึงสันติสุขและอิสรภาพที่แท้จริงได้

การบริโภคปัจจัย ๔ เป็นต้น เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้มนุษย์สามารถพัฒนาศักยภาพที่กล่าวนี้ แต่ถ้ามนุษย์ปล่อยตัวให้ขาดแคลนสิ่งบริโภคนี้ก็ตี บริโภคด้วยโมหะ เกิดความลุ่มหลงมัวเมา จมอยู่กับการเสพบริโภคหาความสุขทางามิส ตัดโอกาสของตนเองจากการฝึกศึกษาพัฒนาศักยภาพนั้น ก็ชื่อว่าเป็นการเบียดเบียนตน

ในยุคปัจจุบันนี้ สังคมมนุษย์บางส่วนมีวัตถุเสพบริโภคนับว่าพร้อมพร้อม แต่แทนที่จะใช้สิ่งเหล่านี้เป็นโอกาสในการที่จะพัฒนาศักยภาพ

ของตนให้ชีวิตเข้าถึงสิ่งดีงามสุขประเสริฐสูงขึ้นไป มนุษย์จำนวนมาก กลับหลงละเลิงมัวเมา จมอยู่กับการเสพบริโภคอย่างฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย ตกอยู่ในความประมาท ทิ้งศักยภาพแห่งชีวิตของตนให้สูญสิ้นไปเปล่าอย่าง น่าเสียดาย นับว่าเป็นผู้เบียดเบียนตนในชั้นอุกฤษฏ์ทีเดียว

จึงจะต้องให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่บนฐานของเศรษฐกิจ ที่นอกจาก ไม่เบียดเบียนผู้อื่นแล้ว ก็ไม่เบียดเบียนตนเองในความหมายที่กล่าวมานี้ด้วย

๓. เศรษฐกิจเป็นปัจจัย

การสร้างความสำเร็จสมัยใหม่ได้เน้นความขยายตัวเติบโตทาง เศรษฐกิจ คือมุ่งความมั่งคั่งพร้อมทางวัตถุ หรือสิ่งเสพบริโภค ตลอดมาจนถึงช่วงระยะ พ.ศ. ๒๕๓๐ จึงได้ยอมรับกันอย่างกว้างขวางชัดเจน และเป็นทางการทั่วโลก โดยประกาศขององค์การสหประชาชาติ ว่า การพัฒนาที่ได้ทำกันมานั้นเป็น *การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน*

เป็นที่ยอมรับกันด้วยว่า การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนนั้นมีสาเหตุหลักคือ การพัฒนาเศรษฐกิจที่ผิดพลาด โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และเป็นการพัฒนาอย่างไม่สมดุล มิได้บูรณาการเข้ากับการพัฒนาคน

อย่างไรก็ตาม ทั้งที่ยอมรับความผิดพลาดแล้ว แต่การแก้ไขที่จริงจังตามที่ยอมรับนั้นก็ยังไม่มีการพัฒนาที่เน้นความมั่งคั่งพร้อมทาง เศรษฐกิจ อย่างขาดบูรณาการ โดยไม่สมดุล ก็ยังดำเนินต่อมา การพัฒนาที่ยั่งยืน และการพัฒนาที่สมดุลมีบูรณาการ ยังเป็นเพียงคำพูด สำหรับไว้อ้างอิงหรืออวดอ้างกันไป

สาเหตุที่ทำให้ยังแก้ปัญหาไม่ได้นั้น อาจพูดได้ว่า เพราะหลักการที่จะแก้ไขยังไม่ชัดเจน และไม่มีความมั่นใจในทางออก แต่ก็ยังไม่ใช้ตัวเหตุที่แท้ สาเหตุใหญ่ที่แท้จริงก็คือ การแก้ไขปัญหานั้น ขัดต่อสภาพจิตใจ หรือฝืนความปรารถนาของคน

การพัฒนาเศรษฐกิจในยุคที่ผ่านมา ได้สร้างความเคยชินทางจิตใจ หรือจิตนิสัยขึ้นมา ให้คนมองความมั่งคั่งพร้อมทางวัตถุ หรือความเจริญทางเศรษฐกิจนั้น ว่าเป็นจุดหมายของชีวิตและของสังคม และฝากความหวังในความสุขไว้กับการมีสิ่งเสพบริโภคบำรุงบำเรอให้มากที่สุด

พูดง่าย ๆ ว่า แนวคิดความเชื่อกระแสหลักของคนยุคนี้ คือการมองเศรษฐกิจ หรือความพร้อมทางวัตถุ เป็นจุดหมาย

เราต้องยอมรับว่า เรื่องเศรษฐกิจหรือวัตถุเสพบริโภคนั้นมีความสำคัญและจำเป็นที่จะทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้ แต่ไม่ใช่เท่านั้น เศรษฐกิจหรือการมีวัตถุยังมีความสำคัญเหนือขึ้นไปกว่านั้นอีก ถ้าเศรษฐกิจขัดข้อง เริ่มแต่ขาดแคลนปัจจัย ๔ มนุษย์จะไม่สามารถพัฒนาและทำการสร้างสรรค์ทางจิตใจและทางปัญญาที่สูงขึ้นไป ซึ่งเป็นสาระที่แท้จริงของวัฒนธรรมและอารยธรรม และเป็นคุณค่าที่แท้จริงของความเป็นมนุษย์

ตรงนี้หมายความว่า เศรษฐกิจหรือความมีวัตถุเสพบริโภคพร้อมนั้นมิใช่เป็นจุดหมายของมนุษย์ แต่เป็นปัจจัย ทั้งในแง่ที่จะให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้ และที่จะให้สามารถสร้างสรรค์และเข้าถึงสิ่งดีงามประเสริฐที่สูงขึ้นไป เท่าที่มนุษย์มีศักยภาพซึ่งจะพัฒนาขึ้นไปได้

ทั้งนี้เหมือนในเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงให้จัดอาหารให้คนเลี้ยงโคผู้ หิวรับประทานให้กายอิ่มก่อน เพื่อให้เขามีกำลังพร้อมที่จะฟังธรรมและก้าวสู่ความเจริญออกงามทางจิตปัญญาสูงขึ้น

ถ้ามนุษย์มองเศรษฐกิจเป็นจุดหมาย เขาก็จะฝากความหวังและความสุขไว้กับวัตถุเสพบริโภค พร้อมทั้งสาละวนวุ่นวายกับการแสวงหาวัตถุ ทำชีวิตและสังคมให้จมอยู่กับความลุ่มหลงหมกมุ่นในสิ่งเสพบริโภคเหล่านั้น และทวีการเบียดเบียนในโลก กลายเป็นว่าเงินสะพัดเพื่อความชั่วสะพรั่ง

อย่างที่พูดแล้วในหัวข้อก่อนว่า นำเสียดายที่คนเหล่านั้น เอาชีวิตไปติดจมอยู่เพียงแค่นั้น ไม่ได้พัฒนาศักยภาพที่เขามีอยู่ให้ก้าวขึ้นสู่คุณค่า

ติงามประเสริฐที่สูงขึ้นไป ปล่อยศัภภาพที่ตนมีอยู่ให้สูญไปเสียเปล่า กลายเป็นความเจริญที่ไร้คุณภาพ

ภาวะอย่างนี้ ก็เหมือนกรณีพระเจ้ามัทธาตุ ที่ว่าบุคคลโลกคนเดียว มีอายุยืนยาวออกไป วัตถุเสพบริโคมมากเท่าไรก็ไม่สามารถสนองความต้องการให้เพียงพอ (ส่วนในกรณีของมัลธัส เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นไป วัตถุเสพบริโคมก็เพิ่มไม่ทันที่จะสนองความต้องการให้เพียงพอ)

ถ้าเศรษฐศาสตร์จะมีบทบาทช่วยสร้างสรรคอารยธรรมมนุษย์ ก็จะต้องมองเศรษฐกิจหรือความเจริญทางวัตถุเป็นปัจจัย ที่จะเกื้อหนุนให้มนุษย์พร้อมหรือมีโอกาสดียิ่งขึ้นๆ ในการที่จะพัฒนาศัภภาพของตน ให้สามารถทำการสร้างสรรคและบรรลุถึงความเจริญงอกงามทางจิตใจและทางปัญญาที่สูงขึ้นไป อันสมกับคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ของตน และทำให้วัฒนธรรม-อารยธรรมงอกงามประณีตยิ่งขึ้น

เศรษฐศาสตร์อาจจะพูดตัดบทตามแบบของวิชาการในยุคแยกส่วนชานาญพิเศษว่า การทำอย่างนั้นเกินหรืออยู่นอกขอบเขตของเศรษฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์เกี่ยวข้องเพียงแค่พยายามทำให้มนุษย์มีวัตถุเสพบริโคมสนองความต้องการทางเศรษฐกิจเท่านั้น

แต่การตัดบทแยกตัวเช่นนั้น เป็นไปไม่ได้ เพราะกิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกอย่างจะเป็นอย่างไร ย่อมไม่พ้นอิทธิพลของชีวิตทัศน์และโลกทัศน์ในตัวคน และการแยกตัวเช่นนั้น ก็พ้นสมัยไปแล้ว ดังที่เศรษฐศาสตร์ได้ยอมรับเอาเรื่องสิ่งแวดล้อมเข้ามาอยู่ในขอบเขตของตนด้วย

เมื่อยอมรับความสำคัญของระบบนิเวศทางฝ่ายธรรมชาติภายนอกแล้ว เศรษฐศาสตร์ก็หนีไม่พ้นที่จะต้องสนใจเรื่องของชีวิตต่อไป และจะต้องสัมพันธ์กับแดนส่วนอื่นของสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ด้วย

การบริโคมเป็นจุดหมายปลายทางของกระบวนการกิจกรรมทางเศรษฐกิจแล้ว ก็มาเป็นจุดเริ่มของปัญหาในความสัมพันธ์กับธรรมชาติอีกฉันใด การบริโคมที่เป็นจุดจบของการสนองความต้องการให้เกิดความ

พอใจแก่บุคคลแล้ว ก็มาเป็นจุดเริ่มของการที่ชีวิตจะพัฒนาสู่ความอง
งามและการสร้างสรรค์ต่างๆ ฉะนั้น

เมื่อประมาณ ๖๐ ปีก่อนโน้น มีนักเศรษฐศาสตร์ไทยท่านหนึ่ง
เขียนไว้ในหนังสือของท่านตอนหนึ่ง มีใจความว่า เมื่อพิจารณาในแง่
เศรษฐศาสตร์ พระพุทธรูปองค์หนึ่ง กับปูยหนึ่งเซ่ง ก็(มีค่า)ไม่ต่างกัน ข้อ
ความนี้ไม่ได้ยกมาพูดเพื่อว่ากล่าวกัน แต่ให้รู้ว่ำนั่นคือทัศนะในยุคที่แนว
คิดแยกส่วนชำนาญพิเศษทางวิชาการกำลังเฟื่องเต็มที่ และเป็นตัวอย่าง
คำกล่าวเพื่อแสดงให้เห็นว่าเศรษฐศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ จึงเป็น
ศาสตร์ที่ปลอดคุณค่า คือ value-free

ไม่ต้องพูดถึงแง่ที่ว่าในคำพูดนั่นเอง มีเรื่องของคุณค่าแฝงอยู่ด้วย
หรือไม่ แต่เวลานี้ต้องพูดเลยไปกว่านั้นแล้วว่า ยุคของวิทยาศาสตร์ตาม
แนวคิดแยกส่วนและวิทยาศาสตร์ที่มองธรรมชาติเฉพาะด้านวัตถุ กำลัง
จะหมดสิ้นหรือผันสมัย วิชาการก้าวหน้ามาถึงยุคที่มนุษย์สำนึกในการที่
จะโยงความลัมพันธ์มองถึงบูรณาการ

ในการที่เศรษฐศาสตร์จะทำหน้าที่ได้ผลตามวัตถุประสงค์ของ
เศรษฐศาสตร์เองก็ดี โดยความสอดคล้องของโอกาสแห่งยุคสมัยก็ดี ลึ้ง
สำคัญที่จะทำเวลานี้ คงมิใช่การพยายามแสดงตนว่าปลอดคุณค่า/
value-free แต่ภารกิจสำคัญที่น่าจะทำก็คือ การแยกและโยงให้เห็นว่า
สาระส่วนที่ปลอดคุณค่า จะไปโยงประสานกับส่วนที่เป็นเรื่องของคุณค่า
ได้อย่างไร

ที่ว่านี้มิใช่หมายความว่า เศรษฐศาสตร์จะต้องไปศึกษาทุกเรื่องทั่ว
ไปหมดจนพว่ เศรษฐศาสตร์ก็ยังคงดำรงความเป็นศาสตร์เฉพาะสาขา
หรือชำนาญพิเศษเฉพาะทางอยู่นั่นเอง แต่หมายถึงการที่เศรษฐศาสตร์
นั้นจะต้องจับจุดประสานลัมพันธ์ส่งต่อเป็นต้นให้ถูกต้อง เชื่อมโยงกับ
แดนด้านอื่นแห่งปัญญาของมนุษย์ โดยมีจุดหมายเพื่อร่วมกันหนุนนำให้
มนุษย์มีชีวิตที่ติงาม อยู่ในลัมคมที่ลันติสุข และในโลกที่รึนรมย์นำอยู่อาศัย

ถ้ามนุษย์มีวัตถุประสงค์พร้อมด้วยภาวะฟูขึ้นของเศรษฐกิจแล้ว ลุ่มหลงมัวเมาจนอยู่แค่นั้น ปล่อยศภัยภาพให้สูญไปเปล่า มีชีวิตและสังคมที่ต่ำทรามลงไป เป็นความเจริญที่ไร้คุณภาพ ซึ่งคนได้วัตถุประสงค์เพื่อสูญเสียความเป็นมนุษย์ เศรษฐศาสตร์ก็จะไม่พ้นถูกเรียกอีกว่าเป็น dismal science ในความหมายซึ่งลึกกว่าที่ฝรั่งเคยเรียกแต่เดิม

แต่ถ้าเศรษฐศาสตร์ให้มนุษย์จัดการกับเศรษฐกิจอย่างเป็นปัจจัยตามนัยที่กล่าวมา เศรษฐศาสตร์ก็จะไม่ติดจมอยู่กับการพยายามทำให้เศรษฐกิจพร้อมสำหรับการบำรุงบำเรอตนของบางคนบางกลุ่ม แต่จะมุ่งทำให้เศรษฐกิจพอเพียงสำหรับทุกคนที่จะก้าวไปสร้างสรรค์ชีวิตสังคมและโลกที่ดั่งงามผาสุก

เศรษฐกิจที่ว่านี้ ไม่ใช่เสรีนิยมที่จมอยู่กับความลุ่มหลงมัวเมาเอาแต่ตัวจะเสพ และไม่ใช่อสังคมนิยมเสมอภาคที่ฝืนใจจำยอมอยู่กับภาวะเข้มงวดกดดันอย่างเท่าเทียมกัน แต่เป็นความพอเพียงที่จะสนองความต้องการของคนหลากหลายที่กำลังพัฒนาตนท่ามกลางความพร้อมพร้อมแห่งองค์ประกอบทุกส่วนของอารยธรรม

ถ้าเศรษฐศาสตร์มองเศรษฐกิจเป็นปัจจัยอย่างนี้ เศรษฐศาสตร์ก็จะมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างสรรค์อารยธรรมของมนุษย์ สอดตามจุดหมายที่ควรจะเป็น และทั้งจะสมกับชื่อที่เรียกในภาษาไทยว่า เศรษฐศาสตร์ ซึ่งแปลว่า “ศาสตร์อันประเสริฐ”

๕. สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์

สภาพจิตหรือแรงจูงใจอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องอย่างมากกับเรื่องเศรษฐกิจ ก็คือความอยากได้ ที่เรียกว่า ความโลภ (greed)

นักเศรษฐศาสตร์บางท่านถือว่า ความโลภเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ดังนั้น จึงไม่เป็นความเสียหายอย่างใดที่จะให้คนทำกิจกรรมเศรษฐกิจด้วยความโลภ ยิ่งกว่านั้น บางท่านก็เห็นว่าควรสนับสนุนความโลภ

เพราะจะเป็นเครื่องกระตุ้นเร้าให้คนขยันขันแข็ง มีการแข่งขันอย่างแรง
เข้ม ทำให้กิจกรรมเศรษฐกิจดำเนินไปอย่างมีพลัง เช่น เพิ่มผลผลิตได้มาก
เป็นต้น

ที่ว่าความโลภเป็นธรรมชาติของมนุษย์นั้น ก็ถูกต้อง แต่บกพร่อง
คือขาดการจำแนกแยกแยะ และเป็นการมองด้านเดียว เป็นความเข้าใจ
ในธรรมชาติของมนุษย์ที่ไม่เพียงพอ เป็นได้เพียงการทักท้วงในทางการพูด
และการคิดเห็นโดยมิได้มีการศึกษาอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นจุดอ่อนสำคัญ
อย่างหนึ่งที่ทำให้เศรษฐศาสตร์ยากที่จะแก้ปัญหาของมนุษย์ได้

ข้อสังเกตบางอย่างเกี่ยวกับความบกพร่องของคำกล่าวที่ว่า “ความ
โลภเป็นธรรมชาติของมนุษย์” นั้น คือ

ก) ความโลภเป็นธรรมชาติของมนุษย์ก็จริง แต่เป็นเพียงธรรม
ชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์นั้น มนุษย์ยังมีคุณสมบัติอย่างอื่นอีกมาก รวม
ทั้งคุณสมบัติที่ตรงข้ามกับความโลภนั้น เช่น ความมีเมตตากรุณา ความ
เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ตลอดจนเสียสละ ซึ่งก็เป็นธรรมชาติของมนุษย์ด้วยเช่นกัน

ข) บางคนมองความโลภที่ว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์นั้น เหมือน
อย่างที่เห็นว่าความโลภเป็นธรรมชาติของสัตว์ทั้งหลายอื่นทั่วๆ ไป เช่น ช้าง
ม้า วัว ควาย สุนัข หนู หมู แมว เป็นต้น แต่ความจริงหาเหมือนกันไม่

ความอยากได้ของสัตว์อื่น (ดิรัจฉาน) เหล่านั้น เป็นไปตามสัญชาต
ญาณ เมื่อได้สนองความต้องการในการกิน อยู่ สืบพันธุ์ ขึ้นพื้นฐานแล้วก็จบ

แต่ความโลภของมนุษย์มีการปรุงแต่งด้วยศักยภาพในการคิด ทำ
ให้ขยายขอบเขต ทั้งด้านปริมาณ และขีดระดับ เช่นทำให้เกิดความรุนแรง
อย่างไม่จำกัด ดังที่ความโลภของคนคนเดียว อาจเป็นเหตุให้ฆ่าคน
อื่นเป็นจำนวนล้าน อาจทำให้เกิดการทำลายล้าง ก่อความพินาศแก่
เพื่อนมนุษย์ แก่สังคม และแก่ธรรมชาติ หรือโลกนี้ อย่างคำนวณนับมิได้

ยิ่งกว่านั้น ในการที่จะสนองความโลภ มนุษย์อาจใช้ความพลิกแพลงยักเยื้องด้วยวิธีการต่างๆ ในทางทุจริตได้ซับซ้อนพิสดารอย่างที่ไม่มิในสัตว์อื่นทั้งหลาย ความโลภถ้าจัดการไม่ถูกต้อง จึงก่อปัญหาใหญ่ยิ่ง

ค) นักเศรษฐศาสตร์บางท่านถึงกับเข้าใจว่าความโลภเป็นสิ่งที่ดี โดยเข้าใจว่าทำให้ขยันขันแข็งอย่างทีกล่าวแล้ว เป็นต้น บางทีพาลไปนึกว่าวงการเศรษฐศาสตร์เห็นอย่างนั้น แต่นักเศรษฐศาสตร์ใหญ่ๆ ที่สำคัญ แม้แต่ในกระแสหลักเอง ก็รู้ว่าความโลภเป็นความชั่ว

ดังเช่น เคนส์ (John Maynard Keynes) มองว่าความโลภเป็นความชั่วอย่างหนึ่ง เพียงแต่มนุษย์ยังต้องอาศัยใช้ประโยชน์จากมันไปก่อนอีกสักกระยะหนึ่ง (“อย่างน้อย อีก ๑๐๐ ปี”) โดยเขาเข้าใจว่า ความโลภ อยากได้เงินทองนี้ จะต้องมิต่อไปก่อน จนกว่าเศรษฐกิจจะเติบโตสนองความต้องการของมนุษย์ได้เพียงพอ และทำให้มีศักยภาพที่จะกำจัดความยากไร้ให้หมดไป

(หลายคนคงบอกว่า สำหรับเศรษฐกิจแบบที่เป็นอยู่ ถ้าจะรออย่างเคนส์ว่านี้ ให้เวลาอีก ๕๐๐ ปี หรือให้เศรษฐกิจโตอีก ๕๐๐ เท่า ก็ไม่มีทางขจัดความยากไร้ได้สำเร็จ)

แต่ที่สำคัญที่สุดคือ ๒ ข้อต่อไป ได้แก่

ง) นักเศรษฐศาสตร์เหล่านั้นไม่เข้าใจธรรมชาติของความโลภ ไม่รู้จักความหมายของมันจริง มองเห็นคลุมเครือและพรั่มัว เริ่มแต่ไม่รู้ว่าจะมีความต้องการ ที่เรียกว่าความอยาก มีความแตกต่างกัน แยกในระดับพื้นฐานก็มี ๒ ประเภท ซึ่งจะเห็นได้จากตัวอย่าง

- เด็กชาย ก. กวาดเซ็ดถูบ้าน เพราะอยากที่บ้านสะอาด

แต่เด็กชาย ข. กวาดเซ็ดถูบ้าน เพราะอยากได้ขนมเป็นรางวัล

- คนในวงวิชาการคนหนึ่ง เขียนหนังสือหรือทำงานวิจัยขึ้นมาเรื่องหนึ่ง เพราะอยากให้คนรู้เข้าใจเรื่องนั้น จะได้ช่วยกันแก้ปัญหาหรือทำการสร้างสรรค์แก่งัดลึงคมอย่างใดอย่างหนึ่ง

แต่คนในวงวิชาการอีกคนหนึ่ง เขียนหนังสือหรือทำงานวิจัยขึ้นมา เรื่องหนึ่ง เพราะอยากได้คะแนนมาเลื่อนชั้น หรือได้ค่าตอบแทนจำนวนหนึ่ง

ในตัวอย่าง ๒ แบบ ๒ ข้อนี้

๑. *ความอยากแบบแรก* เป็นความต้องการทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น ซึ่งเป็นความต้องการผลโดยตรงของการกระทำ

ความต้องการนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็เป็นเหตุให้เกิดการกระทำโดยตรง ได้แก่ *ความอยากทำ* (ในที่นี้หมายถึงเอาการทำเพื่อผลที่ดี หรือทำให้ดี ที่เรียกว่าการสร้างสรรค์ = ใฝ่สร้างสรรค์) โดยต้องการผลของการกระทำนั้น

๒. *ความอยากแบบที่สอง* เป็นความต้องการได้สิ่งสำเร็จแล้ว อย่างหนึ่งมาครอบครอง หรือเพื่อเสพบริโภค แต่ตนยังไม่มีสิทธิในสิ่งนั้น และมีเงื่อนไขว่าจะต้องทำอะไร (อีกอย่างหนึ่งต่างหาก) จึงจะได้รับสิ่งที่ตนต้องการ

ความต้องการแบบที่ ๒ นี้ เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ไม่เป็นเหตุให้เกิดการกระทำ (สร้างสรรค์) โดยตรง แต่ทำให้หาทางดิ้นรนขวนขวายอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้ได้มา โดยเฉพาะถูกกำหนดด้วยเงื่อนไข ให้ต้องทำ(งานนี้)จึงจะได้(สิ่งนั้น) เรียกว่า *ความอยากได้* ซึ่งจะทำได้เพราะถูกกำหนดโดยเงื่อนไข เพราะไม่ต้องการผลของการกระทำนั้นโดยตรง (เช่น ไม่ต้องการความสะอาด) แต่ต้องการผลตามเงื่อนไข (เช่น อยากได้ขนมรางวัล)

ความอยากที่เรียกว่า ความโลภ หรือโลภะนั้น ได้แก่ความอยากในข้อที่ ๒ คือ *ความอยากได้*

ส่วนความอยากในข้อที่ ๑ มีชื่อเรียกต่างหากว่า ฉันทะ แปลว่า ความอยากทำ หมายถึงอยากทำให้เกิดผลดีอย่างใดอย่างหนึ่ง บางทีจึงเรียกว่าอยากสร้างสรรค์ (รวมทั้งอยากทำให้รู้ด้วย)*

เนื่องจากความโลภเป็นเพียงความอยากได้ คนที่โลภมิได้อยากทำ และมีได้ต้องการผลของการกระทำนั้น เขาจะทำต่อเมื่อมีเงื่อนไขว่าต้องทำจึงจะได้ ถ้าได้โดยไม่ต้องทำ ย่อมจะตรงกับความต้องการมากที่สุด

ดังนั้น เมื่อต้องทำ เขาจึงทำด้วยความจำใจหรือไม่เต็มใจ คือทำด้วยความทุกข์ และไม่เต็มใจทำ ทำให้ต้องจัดตั้งระบบการบังคับควบคุม ซึ่งอาจจะซับซ้อนและฟอนพะ และเพราะถ้าหลีกเลี่ยงได้เขาจะไม่ทำ แต่จะให้ได้โดยไม่ต้องทำ จึงเป็นเหตุให้เกิดการทุจริต และการเบียดเบียนต่างๆ ในสังคมได้ทุกรูปแบบ

ในเมื่อความโลภ คือความอยากได้ (และความอยากทำที่เรียกว่า ฉันทะ) มีบทบาทสำคัญมากในชีวิตของมนุษย์ โดยเฉพาะเป็นตัวนำและขับเคลื่อนกิจกรรมเศรษฐกิจ จึงมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจอย่างมาก ถ้าเศรษฐศาสตร์จะให้เศรษฐกิจก่อผลดีแก่ชีวิตและสังคมมนุษย์ ก็จะต้องทำความเข้าใจและจัดการกับมันให้ถูกต้อง ซึ่งในขั้นนี้จะสัมพันธ์กับข้อต่อไปด้วย

จ) แนวคิดตะวันตกมองธรรมชาติของมนุษย์แบบนิ่ง หรือตายตัว (static) เศรษฐศาสตร์ปัจจุบันซึ่งเจริญมาตามแนวคิดตะวันตกนั้น จึงมองความโลภ และความต้องการต่างๆ เป็นแบบเดียว หรือเหมือนว่าจะต้องเป็นอย่างนั้นตลอดไป และมุ่งแต่จะสนองความต้องการในแบบหนึ่งแบบเดียวนั้นตั้งไป

แต่ที่จริงธรรมชาติของมนุษย์นั้นเปลี่ยนแปลงได้ และตรงนี้เป็นประเด็นสำคัญที่สุด ธรรมชาติของมนุษย์คือเป็นสัตว์พิเศษที่ฝึกศึกษาพัฒนาได้ และการฝึกศึกษานี้เป็นหน้าที่ของทุกชีวิต พร้อมกับเป็นภารกิจ

* ในที่นี้ยังไม่ได้พูดถึงความต้องการ คือความจำเป็นที่พึงต้องมีต้องได้ ที่ฝรั่งเรียกว่า need

ของสังคม เป็นหัวใจของการจัดการเกี่ยวกับชีวิตและสังคมมนุษย์ทั้งหมด ในการที่จะให้มีชีวิตที่ดี และให้สังคมมีสันติสุข เป็นคุณสมบัติพิเศษที่ทำให้มนุษย์สามารถเป็นสัตว์ประเสริฐ และมีวัฒนธรรม มีอารยธรรมเจริญงอกงามได้

โดยเฉพาะจุดที่สำคัญยิ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับเศรษฐศาสตร์มาก คือ เรื่องความต้องการ รวมทั้งความอยาก ๒ แบบข้างต้น ซึ่งปรับเปลี่ยนพัฒนาได้

ความต้องการนี้ เมื่อพัฒนาปรับเปลี่ยนไป นอกจากทำให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งรวมทั้งพฤติกรรมทางเศรษฐกิจแล้ว ก็เป็นปัจจัยนำ การเปลี่ยนแปลงอย่างอื่นอีกมากมาย รวมทั้งการพัฒนาความสุขด้วย

การพัฒนาคุณสมบัติเช่นว่านี้แหละ คือการพัฒนาคุณภาพคน ซึ่งสัมพันธ์สอดคล้องไปด้วยกันกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ชนิดที่เป็นปัจจัยแก่กันและกันกับการพัฒนามนุษย์ในความหมายที่ถูกต้อง

ขอยกตัวอย่างเล็กน้อย เช่นในเรื่องการทำงาน เมื่อเราพัฒนาความต้องการโดยมีฉันทะในการทำงาน หรือเปลี่ยนจากความอยากแบบ โลภะมาเป็นความอยากแบบฉันทะ ความหมายของงานและทำที่ต่องาน ก็เปลี่ยนไป

อยากได้ (โลภะ)	อยากทำ (ฉันทะ)
การทำงานเป็นเงื่อนไข เพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการ ทำงานด้วยจำใจทุกข์ รอเวลาไปหาความสุข	การทำงานเป็นการทำให้เกิดผลที่ต้องการ ทำงานเป็นความสุขเสร็จไปในตัว
ทำงานด้วยทุกข์ เพื่อให้ได้เงินไปซื้อความสุข (วิธีอ้อม)	ทำงานเป็นความสุข ได้เงินมาจึงเพิ่มความสุข (วิธีตรง)
งานเป็นการตอบแทนกันในระบบผลประโยชน์	งานเป็นการสร้างสรรค์และแก้ปัญหาเพื่อชีวิตและสังคม

เรื่องนี้ขอยกไว้เป็นหลักการทั่วไปก่อน ยังไม่ลงไปในรายละเอียด แต่เพียงเท่าที่พูดมานี้ ก็บ่งชี้ถึงการปฏิบัติในการบริหารจัดการในทางเศรษฐกิจว่า ผู้บริหารเศรษฐกิจ และผู้ปกครองบ้านเมือง เริ่มต้นก็

ต้องมองและยอมรับความจริงว่า ในเวลาหนึ่งเวลาใดก็ตาม มนุษย์ในสังคมนี้อยู่ในระดับการพัฒนาที่แตกต่างไม่เท่ากัน มีพฤติกรรม มีสภาพจิตใจ มีปัญญาความรู้ความเข้าใจ มีความต้องการและระดับความสามารถในการมีความสุขไม่เท่ากัน ซึ่งผู้บริหารหรือผู้ปกครอง

๑. จะต้องจัดสรรเศรษฐกิจ ใช้อำนาจบริการและสิ่งเกื้อหนุนต่างๆ ให้เหมาะกับระดับการพัฒนาที่ต่างกันของคนเหล่านั้น โดยสนองความต้องการของคนที่ต่างกันเหล่านั้น เท่าที่ไม่ก่อความเบียดเบียนเสียหาย ไม่เสียความชอบธรรม

๒. กับทั้งพร้อมกันนั้น ก็เกื้อหนุนให้ทุกคนก้าวขึ้นสู่การพัฒนาในระดับที่สูงขึ้นไป ไม่ใช่ถอยหลังหรือย่ออยู่กับที่

แน่นอนว่า ตามหลักการนี้ ผู้บริหารผู้ปกครองย่อมรู้เข้าใจด้วยว่า ในเวลาหนึ่งๆ นั้น คนที่พัฒนาในระดับสูงขึ้นไปมีจำนวนน้อยกว่า แต่คนที่พัฒนาในระดับต่ำมีจำนวนมากกว่า

ยกตัวอย่าง เช่นในเรื่องความโลภ ผู้บริหารย่อมรู้เข้าใจว่า ในสังคมนี้มีคนอยู่ส่วนหนึ่ง ซึ่งมีจำนวนน้อย ที่เป็นผู้มีความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ มีความอยากทำแบบฉันทะ และมีความสุขอยู่กับการค้นคว้าหาความรู้แสวงปัญญาและการทำงานสร้างสรรค์ คนกลุ่มนี้แม้จะมีจำนวนน้อย แต่เป็นผู้สร้างความเจริญอกงามแก่ชีวิตและสังคม เป็นผู้พัฒนาอารยธรรมที่แท้จริง

แต่คนส่วนมาก ซึ่งยังพัฒนาคุณภาพน้อย ยังขาดฉันทะ มีความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์น้อย มุ่งหาความสุขจากสิ่งเสพบริโภค มีโลภะคือความอยากได้ ซึ่งทำให้โน้มเอียงไปในการที่จะหลีกเลี่ยงการทำ คืออยากได้โดยไม่ต้องทำ

เมื่อมีความรู้ความเข้าใจอย่างนี้ ผู้บริหารที่ฉลาด ก็จะจัดสรรตั้งวางระบบและดำเนินการจัดการสังคม ให้สอดคล้องกับความจริงแห่งความแตกต่างกันนี้ ให้ได้ผลดี

๑. คนจำนวนมากหรือส่วนมาก อยู่ด้วยความโลภ ก็จะอยากได้แต่
ไม่ยอมทำ และหาทางให้ได้โดยไม่ต้องทำ ด้วยวิธีต่างๆ เช่น

- ก. บนนานอ่อนวอน รอผลดลบันดาล
- ข. หวังผลจากลาภลอยคอยโชค เช่นการพนัน
- ค. เป็นนักขอ รอรับความช่วยเหลือหยิบยื่นให้จากผู้อื่น
- ง. ทำการทุจริต หาทางให้ได้มาด้วยการหลอกลวงฉ้อฉล ตลอดจน
จนลักขโมย
- จ. ใช้อำนาจครอบงำ ช่มเหง เบียดเบียนบีบบังคับเอาจากผู้อื่น
- ฉ. ดำเนินชีวิตแบบฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย ลุ่มหลงมัวเมาในการเสพบริโภค
สำหรับคนจำนวนมากที่เป็นอย่างนี้ ผู้บริหารจะดำเนินการดังนี้
- ก. จัดตั้งวางระบบเงื่อนไข เพื่อให้ทุกคนจะได้ต่อเมื่อทำ หรือต้อง

ทำงานจึงจะได้เงิน

- ข. วางมาตรการเสริมประกอบ เช่น
 - จัดวางระบบบังคับควบคุมลงโทษ ต่อผู้ละเมิดกติกาในระบบ
เงื่อนไขนั้น
 - ป้องกันแก้ไขการทุจริตอย่างจริงจัง และมีให้มีการบังคับข่ม
เหงคุกคามกัน
 - กำจัดแหล่งอบายมุข แหล่งการหลอกลวงและล่อเร้าให้คนหวัง
ผลได้โดยไม่ต้องทำ
 - ดำเนินกลวิธีต่างๆ ที่จะกระตุ้นเร้าปลุกคนให้ไม่เฉื่อยชา ไม่ตก
อยู่ในความประมาท

กลไกสำคัญยิ่ง ที่จะให้ระบบเงื่อนไขนี้ดำเนินไปอย่างได้ผล คือ

๑) กฎกติกาหรือกฎหมายจะต้องศักดิ์สิทธิ์ มีการบังคับใช้อย่างมี
ประสิทธิภาพ ให้ได้ผลจริงจัง

๒) เจื่อนไข่นั้นจะต้องจัดวางอย่างฉลาด เพื่อคุมและเบนความ โลก ให้เป็นเจื่อนไขให้เกิดผลงานในทางสร้างสรรค์มากที่สุด อย่างชนิดที่ ว่า ถ้ายิ่งโลก ก็ยิ่งต้องเกิดการดำเนินงานที่เป็นเป้าหมายมากที่สุด

๒. คนที่มีฉันทะ ทำงานด้วยความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ มีความสุข ด้วยการค้นคว้าหาความรู้แสวงปัญญา และทำงานสร้างสรรค์อย่างอุทิศ ตัว แม้จะมีจำนวนน้อย แต่เป็นกำลังสร้างสรรค์สังคมที่แท้จริง

ผู้บริหารจะต้องใส่ใจ สนใจ ค้นหาคนประเภทนี้ และส่งเสริมเกื้อ หนุนอย่างจริงจัง

๓. ดังได้กล่าวแล้วว่า ธรรมชาติของมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกศึกษา พัฒนาได้ และคนทั่วไปย่อมมีธรรมชาติแห่งศักยภาพทั้งฝ่ายดีและฝ่าย ร้ายปะปนกันอยู่ในตัว โดยเฉพาะ ความอยาก หรือความต้องการ ๒ ประการนี้ ซึ่งมีผลต่อเศรษฐกิจอย่างมาก

ถ้าคนมีความอยากทำ คือฉันทะ ก็จะพัฒนาความรักงาน และ นิสัยนักผลิต พร้อมทั้งความเข้มแข็งและมีวินัยเป็นต้น

แต่ถ้าคนมีความอยากได้ คือโลภะกันมาก สังคมก็จะประสบปัญหา จากค่านิยมเสพบริโภค ความฟุ้งเฟ้อ การทุจริต ความอ่อนแอ ความขาด ระเบียบวินัย ความพิวเฟินฉาบฉวย และความเสื่อมเสียทุกอย่าง

ดังนั้น รัฐหรือผู้บริหารจะต้องส่งเสริมเอื้ออำนวยโอกาสและจัด สรรปัจจัยเกื้อหนุนให้ประชาชนมี*การศึกษา* ที่จะกระตุ้นโลภะให้เป็น ปัจจัยแก่ฉันทะบ้าง ให้ลดละโลภะเพิ่มกำลังฉันทะบ้าง โดยเฉพาะส่งเสริมฉันทะ คือความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ ให้มีกำลังแรงเข้มแก่กล้า ที่จะก่อ เกิดผลในการพัฒนาชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง

ลักษณะคิบบเคลื่อนคลี่ขยาย (dynamic) ของธรรมชาติมนุษย์ที่ เป็นสัตว์ผู้ศึกษาพัฒนาได้นี้ ยังมีที่ควรกล่าวถึงอีกมาก เช่น เมื่อมนุษย์ยัง หย่อนการพัฒนา ความสุขของเขาขึ้นต่อการเสพบริโภควัตถุมาก แต่ มนุษย์ยังมีพัฒนาการทางจิตปัญญาสูงขึ้นไป ความสุขของเขาก็พึงพาขึ้น

ต่อวัตถุประสงค์น้อยลง เป็นอิสระมากขึ้น การบริหารจัดการสังคมจะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติมนุษย์ที่เป็นเช่นนี้

ข้อที่ควรย้ำอีกอย่างหนึ่งคือ โดยธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อไม่มีทุกข์บีบคั้นภัยคุกคาม ถ้าอยู่สุขสบาย มนุษย์จะมีความมั่นใจยิ่งที่จะเฉื่อยชา ลุ่มหลงละเลิงมัวเมาประมาท จึงถือเป็นหน้าที่ของผู้บริหารที่จะจัดวางมาตรการกระตุ้นเร้าให้สังคมตั้งอยู่ใน*ความไม่ประมาท* ซึ่งเป็นปัจจัยตัวเอกในการป้องกันความเสื่อมและสร้างสรรค์ความเจริญ

ที่กล่าวมานี้ เป็นเพียงตัวอย่างของการบริหารจัดการในทางสังคมให้สอดคล้องกับความเป็นจริงแห่งธรรมชาติของมนุษย์

หลักทั่วไปของเศรษฐศาสตร์มีชฌิมา ยังมีอีก เช่น การประสานให้เกื้อหนุนกัน ระหว่างความเจริญแบบปลายเปิดของสังคม กับความเจริญแบบปลายปิดของชีวิตบุคคล แต่เห็นว่าควรกล่าวไว้เท่านี้ก่อน

หมายเหตุ: บทพิเศษนี้เป็นการเขียนสรุปรวบรัด หลักฐานอ้างอิงบางอย่าง ที่ยังไม่ได้ระบุไว้ จะได้นำมาลงให้เต็มเมื่อมีโอกาสเขียนขยายความ